

УДК 93/94:377+631.5(477-25)

РАДОГУЗ Сергій,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства, культурології та
історії науки Національного технічного
університету «Харківський політехнічний
інститут» (м. Харків, Україна)

serhii.radohuz@khiu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5412-7398>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AАН-5749-2020>

ПРОФЕСОР В. Л. КИРПИЧОВ (1845–1913 рр.) – ПОЧЕСНИЙ ЧЛЕН КИЇВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА ІНЖЕНЕРІВ І АГРОНОМІВ

У статті досліджується діяльність видатного вченого та організатора другої половини XIX – початку XX ст. – Віктора Львовича Кирпичова, який відзначався своєю значущою роллю у розвитку вищої технічної освіти України. Як фундатор і перший директор Харківського практичного технологічного інституту (ХПТІ) та Київського політехнічного інституту (КПІ), В. Л. Кирпичов визначав основні принципи інженерної освіти, на яких ґрунтується багаторічна історія цих провідних закладів вищої освіти України.

Стаття зосереджується на «київському періоді» діяльності вченого та його стратегії щодо формування викладацького складу КПІ для забезпечення високого рівня якості навчання. Досліджуються його підходи до вибору викладачів (особливо у контексті прикладних наук). Зазначається, що він рекомендував залучати найкращих фахівців для викладання фундаментальних предметів, у той час як викладачів прикладних наук вважав за необхідне підготовлювати власноруч.

Аналізується швидкий успіх В. Л. Кирпичова у формуванні висококваліфікованого викладацького складу, досліджується його взаємодія з професорами Київського університету для забезпечення високого рівня навчання на початковому етапі діяльності КПІ. Розглядається впровадження практичних занять у навчальний процес та новаторські підходи у виборі кандидатів на вакантні викладацькі посади. Наголошується на ефективності вченого у цьому процесі, підкреслюючи розумне використання досвіду організаційної роботи та вміння розпізнавати й розвивати талановитих молодих науковців.

РАДОГУЗ Сергій

Розкрито принципову позицію В. Л. Кирпичова щодо студентських заворушень і його відмову від силових методів впливу на студентів. Особлива увага приділяється його протистоянню рішенням Міністерства освіти та Міністерства внутрішніх справ, що призвело до звільнення вченого з посади директора. Вказано, що саме за внесок у розбудову Київської політехніки В. Л. Кирпичова було обрано першим почесним членом Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів. Зазначається, що спадкоємність ідей вченого відзначена створенням фонду імені В. Л. Кирпичова та виданням присвяченого йому збірника матеріалів.

Ключові слова: наукові товариства, освіта, Київський політехнічний інститут Імператора Олександра II, Київське політехнічне товариство інженерів і агрономів, технічні науки, біографістика, історія освіти.

PROFESSOR V. L. KIRPYCHOV (1845–1913) – HONORARY MEMBER OF THE KYIV POLYTECHNIC SOCIETY OF ENGINEERS AND AGRONOMISTS

The article examines the activities of the outstanding scientist and organizer of the second half of the 19th – beginning of the 20th century, Viktor Lvovich Kirpychov, who was noted for his significant role in the development of higher technical education in Ukraine. As the founder and first director of Kharkiv Practical Technological Institute (KhPTI) and Kyiv Polytechnic Institute (KPI), V. L. Kirpychov defined the main principles of engineering education, which became a base of the long history of these leading higher educational institutions of Ukraine.

The article focuses on the «Kyiv period» of the scientist's activity and his strategy for the formation of the KPI teaching staff to ensure a high level of education quality. His approaches to the selection of teachers are studied (especially in the context of applied sciences). It is noted that he recommended attracting the best specialists to teach fundamental subjects, while considered the teachers of applied sciences to be the goal of training on his own.

The article analyzes Kirpychov's rapid success in forming a highly qualified teaching staff. His interaction with professors of Kyiv University to ensure a high level of education at the initial stage of KPI activity is being investigated. The implementation of practical classes in the educational process and innovative approaches in the selection of candidates for vacant teaching positions are also considered. The effectiveness of the scientist in this process is highlighted, emphasizing the judicious use of experience in organizational work and the ability to recognize and develop talented young scientists.

Described the principled position of V. L. Kirpychev regarding student riots and his refusal from forceful methods of influencing it. Particular attention is paid to his

opposition to the decisions of the Ministry of Education and the Ministry of Internal Affairs, which led to the dismissal of the scientist from the position of director.

It is specified that precisely for the contribution to the development of Kyiv Polytechnic V. L. Kirpychov was elected the first honorary member of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists. It is noted that the continuity of Kirpychov's ideas was led to the creation of the foundation named after V. L. Kirpychov and publishing a collection of materials dedicated to him.

Keywords: *scientific societies, education, Kyiv Polytechnic Institute of Emperor Alexander II, Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists, technical sciences, biography, history of education.*

Я рахую лише світлі години...

В. Л. Кирпичов

Постановка проблеми. У кінці XIX – на початку XX ст. наукові товариства стали одним із ключових елементів організації наукової діяльності. В. І. Вернадський, який ретельно досліджував історію розвитку вітчизняної науки, влучно визначив, що саме в цей час з'являються сприятливі умови в державному житті для створення наукових товариств [1, с. 147]. Вчений вказував на потребу у спеціальних знаннях та розвитку техніки, яка виникла разом зі зростанням промисловості в державі. Згідно з В. І. Вернадським це спричинило необхідність об'єднання представників різних галузей наукового знання.

Дійсно, більшість наукових товариств того періоду були насамперед орієнтовані на класичну, академічну науку, але промисловість потребувала впровадження наукових досягнень технічного характеру. З'явилася потреба в нових формах організації та співпраці між науковцями і представниками промисловості.

Київське політехнічне товариство інженерів і агрономів (КПТІА), створене в 1911 р., стало важливим науковим осередком початку XX ст. Лише за рік свого існування до його складу увійшло 297 осіб. Переважно це були провідні вчені, викладачі, студенти і випускники Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II (КПІ), адже одним із завдань, що стояло перед товариством, було об'єднання спільноти Київських політехніків. На початку

XX ст. цей виш був одним із найбільш прогресивних закладів вищої технічної освіти країни, що робить вивчення історії цього наукового товариства та його учасників ще більш значущим, адже КПТІА та його представники виконували важливі функції у розвитку та поширенні наукових знань через проведення з'їздів, засідань і публікацій нових результатів наукових досліджень.

Одним із яскравих представників товариства є професор В. Л. Кирпичов. Його постать слугує яскравим прикладом самовідданості та самопожертви на користь розвитку вітчизняної технічної освіти та науки. Як фундатор і перший директор Харківського практичного технологічного інституту (ХПТІ) та КПІ В. Л. Кирпичов сформував основні засади інженерної освіти, на яких базується багаторічна історія двох провідних вищих технічних навчальних закладів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний аналіз наукових досліджень у галузі функціонування Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів (КПТІА) (1911–1916 рр.) вказує на те, що на даний момент все ще відсутня комплексна наукова робота, присвячена цій проблемі. Зокрема, джерельна база та методологічні підходи до вивчення цього історичного періоду є обмеженими.

Найбільш рельєфними є наукові студії І. О. Демуз [2], А. С. Білоцерківської [3] та Л. В. Гордієнко [4], які розглядають питання заснування та організації КПТІА, висвітлюючи основні аспекти його створення та функціонування. Однак ці дослідження не охоплюють усіх аспектів та етапів історії товариства. В. А. Вергунов, у свою чергу, зосереджується на окремих постатях вчених-аграріїв, які були членами КПТІА, як то професор П. Р. Сльозкін [5]. Відзначаються його роботи, присвячені окремим постатям і їхньому внеску, але такі роботи не охоплюють широкого спектру історії товариства. У праці [6] досліджено значення технічних об'єднань у поступі українських технічних наук, однак не достатня увага приділена визначному

організатору та корифею вищої технічної освіти кінця XIX – початку XX ст. – В. Л. Кирпичову, якого було обрано першим почесним членом КПТІА.

Мета статті – дослідження здобутків видатного організатора освіти і науки В. Л. Кирпичова у контексті діяльності Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів; встановлення значення його доробку у науково-технічному поступі кінця XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Ім'я В. Л. Кирпичова увійшло в історію поряд із найвизначнішими науковцями своєї епохи, адже серед членів КПТІА були такі провідні дослідники, як І. М. Ганицький, Г. Г. Де-Метц, І. Ф. Пономарьов, Ю. В. Ланге, П. Р. Сльозкін, І. Д. Жуков, М. П. Чирвинський та ін.

В. Л. Кирпичов став ключовою постаттю у формуванні інженерної освіти в Україні. Як фундатор і перший директор Харківського практичного технологічного інституту (ХПТІ) та Київського політехнічного інституту (КПІ), він визначав їхню місію та основні принципи, чим не лише визначав їхню стратегічну спрямованість, а й зробив значний внесок у створення та розвиток інженерної освіти в регіоні та за його межами. Його діяльність сприяла формуванню та розвитку інженерної науки й освіти в Україні, ставлячи їх на високий національний та міжнародний рівень. Щоб зрозуміти масштабність постаті В. Л. Кирпичова, варто вказати на його участь у реорганізації Ризького політехнічного училища в інститут, розробленні статутів Томського технологічного інституту, головування у будівельній комісії Санкт-Петербурзького політехнічного інституту.

В цій праці ми акцентуємо увагу на «київському періоді» діяльності вченого, адже саме організаторська робота В. Л. Кирпичова на посаді директора КПІ сприяла тому, що зрештою його обрали першим почесним членом КПТІА.

Учений звернув на себе увагу С. Ю. Вітте ще до відкриття Київської політехніки, під час роботи Спеціальної комісії в Санкт-Петербурзі.

В. Л. Кирпичов із завзяттям відгукнувся на пропозицію міністра фінансів, адже він отримував «карт бланш» (наскільки це можливо у надзвичайно регламентованих умовах кінця XIX ст.) щодо впровадження власної концепції організації вищої технічної освіти. КПІ було відкрито урядовою постановою від 31 січня 1898 р. Згідно цієї постанови, «...таємний радник ... В. Л. Кирпичов призначався директором інституту заздалегідь, до офіційного затвердження на цій посаді» [7, с. 14].

Проте навчання в КПІ розпочалося значно раніше. Згаданий наказ, поміж іншим, постановляв: «Відкрити перші курси Політехнічного інституту в м. Києві восени цього року в тимчасовому приміщенні», яким стала будівля Комерційного училища [7, с. 81]. Утім завдяки наполегливості Віктора Львовича на чолі будівельної комісії вже восени 1899 р. інститут перебрався до власної будівлі.

Однак навчальний заклад формують не стіни, а його навчально-науковий штат, тож постало питання: звідки взяти викладачів, які б були висококваліфікованими фахівцями в прикладних науках. Уже маючи значний досвід організаторської роботи, Віктор Львович дав відповідь: для викладання фундаментальних дисциплін вибрати найкращих, а для прикладних – підготувати самостійно [8, арк. 2]. Тож у КПІ разом із відомими професорами свою викладацьку діяльність розпочала також і низка молодих учених. В. Л. Кирпичов стверджував, що молоді науковці мають величезні творчі здібності, яким лише необхідно допомогти проявитися.

В організацію КПІ В. Л. Кирпичов поклав уже перевірений ним на практиці в ХПТІ принцип поєднання теоретичної й практичної підготовки. Однак у Київському інституті ця концепція набула ще більшого розвитку. Науковець широко впроваджував у методичні плани як лабораторну, так і виробничу практику, надавав велике значення самостійній роботі студентів.

Віктору Львовичу вдалося швидко підібрати висококваліфікований професорсько-викладацький склад. Кількох викладачів він запросив із ХПТІ. Однак ученому не можна дорікнути в тому, що він займався розпорошенням якісно сформованого професорсько-викладацького складу Харківського інституту. До Києва В. Л. Кирпичов запросив лише двох осіб із професорським званням, які викладали в ХПТІ, – К. О. Зворикіна та В. А. Стеклова. К. О. Зворикін зайняв посаду декана механічного відділення і професора механічної технології [9, арк. 84–84 зв.]. В. А. Стеклову вчений пропонував зайняти кафедру теоретичної механіки. Однак після деякого вагання той відмовився від пропозиції [8, арк. 23 зв.]. Маючи схильність до теоретичних наук, він побоювся полишити Харківський університет і повністю перейти до політехнікуму, який мав винятково практичне спрямування. Решта молодих викладачів, що перейшли до політехнікуму з технологічного інституту, були науковцями-початківцями. Їхній перехід не міг підірвати якісну підготовчу базу ХПТІ. З іншого боку, вони вже мали за плечами певний досвід наукової роботи, а головне – В. Л. Кирпичов знав їх особисто, тож міг добре оцінити їхні здібності й перспективність подальшої роботи. До цієї групи осіб належали: лаборанти І. Д. Жуков [8, арк. 36 зв.], К. Г. Шиндлер [8, арк. 62 зв.], стипендіат ХПТІ П. Ф. Єрченко [10, арк. 18 зв.].

Оскільки навчання в КПІ розпочалося невдовзі після відкриття, у директора не було достатньо часу для заміщення всіх посад. На початковому етапі значну допомогу надали професори Київського університету, які викладали фундаментальні дисципліни. Це дозволило відразу задати високий рівень фундаментальній підготовці. Після відкриття інституту директор поставив питання про необхідність призначити професора землеробства, адже необхідно було займатися підготовкою дослідних ланів. На цю посаду він запропонував обрати П. Р. Сльозкіна. Члени Вченої ради підтримали пропозицію голови [10, арк. 13 зв.–15]. Згодом було призначено викладача геодезії, яким

став Р. М. Савельєв. Під керівництвом межевого інженера Ф. П. Родіонова студенти першого курсу займалися геодезичним кресленням. Для занять з малювання до інституту запросили двох художників – С. С. Навроцького та І. Ф. Селезньова. У зв'язку з введенням практичних занять із математичних дисциплін¹ та механіки залучили І. І. Белянкіна, М. А. Столярова, І. І. Панфілова. Уже в 1899 р. з більшості предметів, що викладалися в інституті було запроваджено практичні заняття [11, арк. 54–55]. Згідно §§ 18–19 Положення в КПІ вперше серед технічних навчальних закладів Російської імперії вибір кандидатів на заміщення вільних викладацьких місць ліг на плечі Вченої ради інституту, яка обирала їх внутрішнім голосуванням. Оголошення про проведення конкурсу надсилалося до університетів та інститутів Харкова, Москви, Варшави, Санкт-Петербургу, Одеси, Юр'єва, редакцій журналів тощо [8, арк. 4, 6]. Це дозволяло відшукувати найкращих фахівців по всій країні.

Можливість проведення конкурсу значною мірою розв'язувала руки директору інституту: одна справа, коли професора «призначали згори», інша – Вчена рада сама обирала кандидатуру. Участь Міністерства фінансів була досить формальною: С. Ю. Вітте зазвичай погоджувався з рішеннями ради. Тож, якщо головним критерієм вибору професорсько-викладацького складу в установах Міністерства народної освіти була благонадійність, то в КПІ підбір кадрів відбувався за дійсними науковими здобутками кандидатів. Розглядаючи подання, В. Л. Кирпичов завжди спочатку консулювався з вченими, які особисто знали вказаних осіб, були ознайомлені з їхніми науковими працями [8, арк. 8–8 зв.]. Це дозволяло приймати вірне рішення, особливо у випадках, коли справа стосувалася вузькопрофільних дисциплін. Кандидатам, які раніше не

¹ *КПІ став першим у технічним ЗВО, де були запроваджені практичні заняття з математичних дисциплін. Слухачі інституту отримали можливість консулюватися з викладачами щодо складних чи незрозумілих питань, які виникали під час прослуховування лекцій, розбирати різноманітні прийоми рішення задач тощо.*

займалися викладацькою діяльністю, зазвичай пропонувалося читання однієї-двох пробних лекцій, щоб оцінити їх перспективність у цьому напрямі.

Однак конкурс міг проводитися лише за предметами, які входили до університетського курсу. При заміщенні кафедр зі спеціальних дисциплін такий спосіб був неідеальним. Причина тому крилася у відсутності осіб, які б дійсно могли відразу приступити до викладацької діяльності. Саме на цьому наголошував В. Л. Кирпичов під час засідання Вченої ради 14 січня 1899 р. [8, арк. 2 зв.]. Категоричність позиції директора інституту з цього питання зумовлена самою специфікою прикладних дисциплін. На думку вченого, для підготовки кваліфікованого інженера необхідна значна практична підготовка. Це була галузь, де досвід та експеримент мали чи не найважливіше значення. Тому, на думку Віктора Львовича, професор спеціальної кафедри мусив поєднувати в собі ґрунтовну практичну та наукову підготовку². Саме тому перед інститутом постало завдання в підготовці нових кваліфікованих викладацьких кадрів.

Завдяки наполегливій роботі В. Л. Кирпичова вже в 1898 р. для підготовки до здобуття професорського звання відрядження за кордон отримали чотири особи: О. О. Радциг (прикладна термодинаміка, парові та термічні машини); Д. П. Рузький (кінематика та гідравліка); М. М. Тихвінський (органічна хімія); В. Г. Шапошников (технології фарбувальних речовин) [10, арк. 5 зв.]. Згодом до стипендіатів додалися П. Ф. Єрченко та І. Д. Жуков [10, арк. 18 зв.].

При заміщенні спеціальних кафедр наріжним каменем В. Л. Кирпичов завжди вважав баланс між теоретичними та практичними навичками, що, до речі, часто ділило Вчену раду на два табори. В. Л. Кирпичов притримувався думки, що на будь-яку спеціальну кафедру необхідно обирати фахівця з практичним інженерним досвідом, оскільки керівництво проектуванням потребує, окрім

² В. Л. Кирпичов вважав, що лозунгом університетської моделі освіти була «Наука заради науки», у той час як при підготовці інженерів акцент мусив схилитися в бік прикладної, практичної підготовки.

фундаментальної підготовки, також широкої технічної освіти, що можливо лише при практичному досвіді. Інша група професорів, яку зазвичай очолював Г. Г. Де-Метц, більше акцентували увагу на глибині фізико-математичної підготовки.

Загалом, станом на 1902–1903 н.р., коли В. Л. Кирпичов полишив посаду директора інституту, професорсько-викладацький склад становив 45 осіб (96 разом із лаборантами та сумісниками).

Що стосується викладацької діяльності В. Л. Кирпичова, то в 1898–1899 н.р. він читав механіку слухачам 1 курсу [12, арк. 5]. Уже наступного року вчений зміг сконцентруватися на своїх «профільних» дисциплінах «Опір матеріалів» та «Графічна статика», які викладав студентам другого курсу механічного, хімічного та інженерного відділень.

Окрім лекцій В. Л. Кирпичов організував практичні заняття, на яких головний акцент робився на лабораторну практику та самостійні заняття студентів. Для реалізації цієї мети науковець самотужки зайнявся облаштуванням лабораторії з дослідження матеріалів [13, с. 12], організацію якої було завершено в 1901 р. [14, с. 19]. Уже того ж року на замовлення приватних осіб у лабораторії було виконано декілька досліджень [14, с. 38].

Під час практичних робіт студенти також займалися вирішенням задач: по 11 на механічному та інженерному, по 6 на хімічному відділенні інституту [8, арк. 60 зв.]. У 1901–1902 н.р. В. Л. Кирпичов розпочав викладання авторського спецкурсу «Розрахунок статично невизначених систем» для студентів четвертого курсу інженерного відділення [15, арк. 163].

Будучи прихильником розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування В. Л. Кирпичов запропонував увести на механічному відділенні інституту курс проектування сільськогосподарських машин з метою ознайомлення механіків зі способами їхнього виготовлення. На думку вченого, це сприяло б поширенню механізації у сільському господарстві. Навіть на межі

XIX–XX ст. ця галузь машинобудування залишалася чи не найбільш відсталою в країні. Віктор Львович усіма силами намагався усунути суперечність, коли в країні з розвинутим сільським господарством використовувалися застарілі методи землеробства. Тож практичні роботи з проектування і випробовування сільськогосподарських машин учений вважав однаково важливими і для сільськогосподарського, і для механічного відділень [16, с. 30].

Не полишав вчений і громадську діяльність. У 1899 р. разом із професорами КПІ К. О. Зворикіним та Г. Г. Де-Метцом провів експертизу та надав відповідну оцінку проектам електричного освітлення м. Києва [13, с. 19]. Окрім того, він приймав іспити у школі кочегарів, заснованій при Російському технічному товаристві, вів активну переписку з винахідниками-самоучками та надавав фахову оцінку їхнім проектам та пропозиціям, допомагав колишнім студентам із працевлаштуванням тощо [7, с. 18].

Варто зазначити, що, слідуючи традиціям, закладеним В. Л. Кирпичовим, винахідництво займало чинне місце у діяльності КПТІА, при якому за клопотанням С. В. Маєвського було утворено гурток винахідників, як окрему підсекцію товариства [17]. Основна мета гуртка полягала у сприянні винахідництву. Окрім регулярних зборів, доповідей та обговорень, працювали експертні комісії, які досліджували різноманітні технічні винаходи. Для роботи гуртка було створено спеціальну дослідницьку майстерню та бібліотеку. Характерною рисою була «відкритість» гуртка для всіх бажаючих, що робило його доступним для відвідування широким масам, які цікавилися питанням винахідництва.

КПІ розвивався надзвичайно успішно, та вже невдовзі на долю інституту та його директора випала низка потрясінь, які були пов'язані зі студентськими заворушеннями. Учений був проти силових методів впливу на студентів і намагався уникати їхнього застосування. Зокрема, під час нарад, що проводилися під керівництвом генерал-губернатора М. І. Драгомирова, він виступав із різким

протестом проти застосування проєктованих правил про негайну мобілізацію студентів, відрахованих із вишів за участь у масових хвилюваннях, усіляко оберігав вихованців свого інституту від нападів з боку поліції [18, арк. 5, 8, 16 зв.]. При виникненні сходок учений ніколи не звертався до поліції, а, щоб уникнути зайвого спілкування з жандармами, самотійно не відповідав на телефонні дзвінки. Та чи довго це могло вдаватися?

Незважаючи на всебічну підтримку з боку Вченої ради КПІ, В. Л. Кирпичов не зміг завадити представникам Міністерства освіти та Міністерства внутрішніх справ, які мали протилежну думку.

У 1902 р. відбулися бурхливі масові студентські заворушення. Міністерство фінансів наказало закрити КПІ до осені. Усіх студентів першого курсу було відраховано. Старші курси залишалися на повторний рік навчання. Запланований випуск студентів так і не відбувся. Під тиском МВС В. Л. Кирпичова було звільнено з інституту [19, с. 33–34].

Хоча, за офіційною версією, він подав у відставку у зв'язку зі станом здоров'я, з обережних натяків у спогадах І. М. Ганицького та переписки, яка збереглася в особовій справі першого директора інституту, можна зрозуміти, що звільнення відбулося попри власне бажання вченого. Підтвердженням цієї тези слугує і клопотання Вченої ради КПІ дозволити В. Л. Кирпичову «...дочитати курс» [20, арк. 163]. У клопотанні вказувалося, що В. Л. Кирпичов читав лекції з важливих предметів, які є основою для будь-якої будівельної справи й без достатнього знайомства з ними неможливо випускати кваліфікованих інженерів. Вчена рада наголошувала, що посеред навчального року неможливо знайти особу, яка могла б вести вказані навчальні курси. Наприкінці клопотання в.о. директора інституту М. І. Коновалов підкреслив: «В. Л. Кирпичов при розмові зі мною з цього приводу дав згоду на пропозицію Ради, якщо буде надано дозвіл Вищого керівництва» [20, арк. 163 зв.]. Цей лист підтверджує, що вчений полишив викладання в інституті не з власної волі. Як би там не було, у 1903 р.

В. Л. Кирпичов назавжди залишив Київ. Пізній період діяльності вченого виходить за межі цієї роботи і яскраво висвітлений в праці [21]. За визначні заслуги в організації вищої технічної школи рішенням Вченої ради В. Л. Кирпичова було обрано першим почесним членом КПШ.

Таким чином, не викликає подиву, що після утворення Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів Віктора Львовича було обрано (30 серпня 1913 р.) його першим почесним членом [7, с. 39].

Слова «Я рахую лише світлі години...», винесені в епіграф, розпочали урочисте святкування Київським політехнічним товариством інженерів та агрономів 15 річниці своєї Alma Mater. «Ми будемо рахувати, згадувати лише ясні, світлі, щасливі години Інституту, оминаючи все неприємне та тяжке», – писав учений далі у своїй промові. Писав, бо виголосити її він так і не зміг. Через тяжку хворобу Віктор Львович був не в змозі відвідати стіни рідної для нього установи. Мріям науковця, рівно і мріям його учнів так і не судилося здійснитися. Невдовзі, 20 (7) жовтня того ж року видатний вчений помер.

При КПТІА було створено фонд імені В. Л. Кирпичова, призначений для видачі премій за найкращий твір або винахід [22, с. 8]. Це ще раз підкреслює, що традиція підтримки винахідництва в Києві своїм корінням глибоко поринає до витоків утворення політехнічного інституту та КПТІА і була значною мірою закладена саме В. Л. Кирпичовим.

Згодом членами Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів було підготовлено фундаментальне видання «Ілюстрований збірник матеріалів до історії виникнення Київського політехнічного інституту: пам'яті Віктора Львовича Кирпичова» (1914), присвячене роковинам смерті заслуженого професора та першого почесного члена товариства [7]. Збірник складався з 8 розділів. Перші два містили біографію вченого та його виступи, присвячені відкриттю та 15-річчю КПШ. Третій розділ описував питання становлення вищої

технічної освіти наприкінці XIX ст. Подальші розділи присвячені процесу становлення КПІ.

Висновки. Таким чином цього року, коли Київський політехнічний інститут святкує своє 125-річчя, є ще одна дата, яку варто згадати. Це 110 років із дня смерті засновника величної кузні молодих інженерів, людини, яка своєю наполегливою працею заклала ту методичну, навчальну та матеріальну базу, що міцним фундаментом лягла в основу понад вікової історії цього вишу. Ідеї вченого знайшли значну підтримку серед науково-технічної громадськості й мали істотний вплив на подальшу модернізацію вищої технічної освіти.

Постать професора В. Л. Кирпичова знайшла відображення у спогадах багатьох видатних особистостей, а його професійна діяльність виходила далеко за межі вищої технічної школи і мала широку спрямованість. Вчений забезпечив стабільний розвиток вищої технічної освіти в Україні, створивши засади для подальшого наукового та освітнього прогресу у галузі інженерії.

Список використаних джерел та літератури

1. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського / ред. кол. Б. А. Маліцький ; А. С. Литвинко та ін. Київ: Фенікс, 2012. Т. 8: Праці з історії, філософії та організації науки. 658 с.
2. Демуз І. О. Науково-технічні товариства України кінця XIX – початку XX ст.: історіографія дореволюційного періоду. *Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1055: Сер.: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки; вип. 16. С. 23–28.
3. Білоцерківська А. С. Київське політехнічне товариство інженерів та агрономів: історія створення. *Історія освіти, науки і техніки в Україні: Матеріали XII Міжнар. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 100-річчю від дня створення ННСГБ НААН*. (м. Київ, 19 травня 2017 р.) / Редкол.: В. А. Вергунов (голова). Київ: ТОВ «Центр поліграфії «КОМПРИНТ», 2017. С. 24–28.
4. Гордієнко Л. В. Київське політехнічне товариство інженерів та агрономів при Київському політехнічному інституті імператора Олександра II (1911–1916 рр.): організаційні аспекти діяльності. *Історія науки і біографістика*. 2019. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2019_2_11.

5. Вергунов В. А. Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927). Київ: Аграр. наука, 2007. 180 с.
6. Радогуз С. А. Значення технічних об'єднань у науково-технічному поступі в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (на прикладі Південно-російського товариства технологів та Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 11 (17)2023. Серія : «Історія та археологія». С. 1230–1241.
7. Иллюстрированный сборник материалов к истории возникновения Киевского политехнического института : памяти Виктора Львовича Кирпичева / Киевское политехническое общество инженеров и агрономов. Киев : тип. Т-ва И. Н. Кушнеров и Ко, 1914. 143 с.
8. Державний архів м. Київ (далі – ДАК), ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 70.
9. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф. Р-1682, оп. 2, од. зб. 122.
10. ДАК, ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 12.
11. ДАК, ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 79.
12. ДАК, ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 14.
13. Отчет о состоянии Киевского Политехнического Института Императора Александра II за 1899 год. К. : Типо-литография Губернскаго Правления, здание Присутственных мест, 1900. 56 с.
14. Отчет о состоянии Киевского Политехнического института Императора Александра II. За 1901 год. К. : Типография С. В. Кульженко, 1903. 95 с.
15. ДАК, ф. 18-оц, оп. 2-оц, спр. 118.
16. Из истории Киевского политехнического института: Сборник документов и материалов. Под. ред. Ф. Е. Лося, А. С. Плыгунова (отв. ред.), Н. В. Черненко. К. : Изд-во Киев. ун-та, 1961. Т. 1. (1898 – 1917). XVI, 388 с.
17. Временная инструкция Кружка изобретателей при Киевском политехническом общества инженеров и агрономов. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1917. № 1. С. 8–10.
18. ДАК, ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 204.
19. Лиховодов В. І., Любомудрова А. Л., Лиховодова Е. В. КІІ від першого кроку до першого випуску / Від. ред. М. Ю. Ільченко. Київ: Генеза, 1998. 103 с.
20. ДАК, ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 5.
21. Тимошенко С. П. Воспоминания. Київ: Наукова думка, 1993. 424 с.
22. Білявська О. С. Студентське життя в Київському політехнічному інституті у перші роки його існування (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2016. Вип. 42. С. 55–73.

References

1. Malitskyi, V. A., Lytvynko, A. S. (Eds.). (2012). *Vybrani naukovi pratsi akademika V. I. Vernadskoho* [Selected scientific works of Academician

V. I. Vernadskyi]. Vol. 8: Pratsi z istorii, filosofii ta orhanizatsii nauky [Works on history, philosophy and organization of science]. Kyiv: Feniks [In Ukrainian].

2. Demuz, I. O. (2013). Naukovo-tekhnicni tovarystva Ukrainy kintsia XIX – pochatku XXst.: istoriografiia dorevoliutsiinoho period [Scientific and technical societies of Ukraine of the late 19th and early 20th centuries: historiography of the pre-revolutionary period]. *Visnyk Kharkivskoho universytetu imeni V. N. Karazina, 1055, Seria: Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky*, issue 16, pp. 23–28 [In Ukrainian].

3. Bilotserkivska, A. S. (2017). Kyivske politekhnichne tovarystvo inzheneriv ta ahronomiv : istoriia stvorennia [Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists: History of Creation]. *Istoriia osvity, nauky i tekhniky v Ukraini : materialy KhII Mizhnar. konf. molodykh uchenykh ta spetsialistiv, prysviach. 100-richchiu vid dnia stvorennia NNSHB NAAN, Kyiv, 19 trav. 2017 r. – History of education, science and technology in Ukraine : materials 12 International. conf. young scientists and specialists, devoted 100th anniversary of the foundation of the National Academy of Sciences of the NAS of Ukraine, Kiev, May 19. 2017 year (pp. 24-28). / Editorial board : Verhunov, V. A. (heard). Kyiv : TOV «Tsentr polihrafii «KOMPRYNT» [In Ukrainian].*

4. Hordienko, L. V. (2019). Kyivske politekhnichne tovarystvo inzheneriv ta ahronomiv pry Kyivskomu politekhnichnomu instytuti imperatora Oleksandra II (1911–1916 rr.): orhanizatsiini aspekty diialnosti [Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists at the Kyiv Polytechnic Institute of Emperor Alexander II (1911–1916): organizational aspects of activity] *Istoriia nauky i biohrafistyka – History of science and biography*, issue 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2019_2_11 [In Ukrainian].

5. Verhunov, V. A. (2007). Profesor Slozkin Petro Rodionovych (1862–1927) [Professor Petro Rodionovych Slozkin (1862–1927)]. Kyiv [In Ukrainian].

6. Radohuz, S. A. (2023). Znachennia tekhnichnykh obiednan u naukovo-tekhnicnomu postupi v Ukraini naprykintsi XIX – na pochatku XX st. (na prykladi Pivdenno-rosiiskoho tovarystva tekhnolohiv ta Kyivskoho politekhnichnoho tovarystva inzheneriv i ahronomiv) [The importance of technical associations in the scientific and technical progress in Ukraine at the end of the 19th – at the beginning of the 20th century. (using the example of the South Russian Society of Technologists and the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists)]. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi (Serii : «Istoriia ta arkheolohiia») – Actual questions of modern science (Seria: «History and archeology»), no. 11(17)2023. pp. 1230–1241 [In Ukrainian].*

7. Hanytskyi, I. (Eds.). (1914). Iliustrovanyi zbirnyk do istorii vynyknennia Kyivskoho Politekhnichnoho Instytutu Imperatora Oleksandra II. Pamiati Viktora Lvovycha Kyrpychova : prysviachuie Kyivske Politekhnichne Tovarystvo Inzheneriv ta Ahronomiv [Illustrated collection of the history of the emergence of the Kyiv Polytechnic Institute of Emperor Alexander II. To the memory of Viktor Lvovich

Курпучов: dedicated by the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. Kyiv: Typ. I. N. Kushnarev i K. [In Russian].

8. State Archive of Kyiv, f. 18-оц, opd. 1-оц, f. 70. [In Russian].

9. State Archive of Kharkiv region, f. P-1682, opd. 2, f. 122. [In Russian].

10. State Archive of Kyiv, f. 18-оц, opd. 1-оц, f. 12. [In Russian].

11. State Archive of Kyiv, f. 18-оц, opd. 1-оц, f. 79. [In Russian].

12. State Archive of Kyiv, f. 18-оц, opd. 1-оц, f. 14. [In Russian].

13. (1900). Zvit pro stan Kyivskoho Politekhnichnoho Instytutu Imperatora Oleksandra II za 1899 rik [Report on the state of the Kyiv Polytechnic Institute of Emperor Alexander II for 1899]. Kyiv: Typo-litohrafiia Hubernskoho Pravlinnia [Typo-lithography of the Provincial Board] [In Russian].

14. (1903). Zvit pro stan Kyivskoho Politekhnichnoho Instytutu Imperatora Oleksandra II za 1901 rik [Report on the state of the Kyiv Polytechnic Institute of Emperor Alexander II for 1901]. Kyiv: Typohrafiia S. V. Kulzhenko [Typography S. V. Kulzhenko] [In Russian].

15. State Archive of Kyiv, f. 18-оц, opd. 2-оц, f. 118. [In Russian].

16. Losia, F. Ye., Plyhunova, O. S., & Chernenko, M. V. (Eds.). (1961). Iz istorii Kyivskoho politekhnichnoho instytutu: Zbirnyk dokumentiv i materialiv [From the history of Kyiv Polytechnic Institute: Collection of documents and materials]. Vol. 1 (1898 – 1917). Kyiv [In Russian].

17. (1917). Tymchasova instruktsiia Hurтка vynakhidnykiv pry Kyivskomu politekhnichnomu tovarystvi inzheneriv ta ahronomiv [Temporary instruction of the Club of Inventors at the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. *Bulletins of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists*, no. 1, pp. 8–10 [In Russian].

18. State Archive of Kyiv, f. 18-оц, opd. 1-оц, f. 204. [In Russian].

19. Lykhovodov, V. I., Liubomudrova, A. L., & Lykhovodova, E. V. (1998). KPI vid pershoho kroku do pershoho vypusku [KPI from the first step to the first release]. Kyiv : Heneza [In Ukrainian].

20. State Archive of Kyiv, f. 18-оц, opd. 1-оц, f. 5. [In Russian].

21. Tymoshenko, S. P. (1993). Spohady [Memories]. Kyiv: Naukova dumka [In Russian].

22. Biliavska, O. S. (2016). Studentske zhyttia v Kyivskomu politekhnichnomu instytutu u pershi roky yoho isnuvannia (kinets XIX – pochatok XX st.) [Student life at the Kyiv Polytechnic Institute in the first years of its existence (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats* – Pages of history: a collection of scientific papers, issue 42, pp. 55–73 [In Ukrainian].

Рецензенти:

І. О. Демуз, д. і. н., проф.;

Л. М. Татарчук, к. і. н.

Надійшла до редакції: 20.11.2023 р.

РАДОГУЗ Сергій